

„Nehaj, Silvije, prosim te! Pravkar se tudi meni zdi, da hodim na ladjo po dolgi, škrlatni brvi, ki se ziblje pod našimi koraki.“

Tedaj se je tudi meni skoraj zameglilo pred očmi. Prišel sem v prav čudno razpoloženje in bilo mi je, kakor da ležim v vročici. Čeprav sem se še motno zavedal, da smo tukaj na astronomski opazovalnici v majski noči, sem imel vendar dojem krepke solnčne luči in sijoče nebeške modrine. Razločno sem slišal šumenje Sredozemskega morja. Bili smo kakor pijani. Dà, to je dobra primera. Enkrat edinokrat sem bil pijan in od tedaj pomnim, da sem s težavo hotel obdržati vse uhajajoče čute. Mislil sem: „Sedaj je najhujše!“ Pa ni bilo še najhujše, še bolj me je minila zavest.

Prav v tem trenutku je poskusil Silvije nad nami vso svojo moč. Mišičaste roke, ki jih je bil držal skrčene ob telesu, je sedaj na mah iztegnil proti nam štirim.

„Vstanite!“ je rekel. — Omahovaje smo vstali vsi štirje; pokorni kakor otroci.

Čutil sem neko težo v vseh mišicah in sklepih. Prav nobene moči ni bilo v meni. In vendar — v hipu, ko sem vstal, me je do neke mere minila prejšnja omotičnost. Še mi je bilo v ušesih šumenje morja, še sem imel občutek, da je voda čisto blizu nas, a zopet sem videl ostro vse, kar se je dogajalo v bližini. Silvijeva postava je izražala skrajn napor. Njegov blede obraz se je čudno svetil in poteze so mu bile napete. Oči so se mu svetile bolj kakor kedaj poprej. Počasi je iztegnil roke in napravil nekaj velikih krogov v zrak. Vsi štirje smo šli od mize in se mu počasi približevali, kakor da smo lutke, on pa igralec, ki nas spretno drži na vrvicah.

Stopil je k vratom pod kupolo in jih krepko odprl. „Pojdite!“ je rekel.

(Dalje prihodnjič.)

OBZORNIK

MARGINALIJE — K POLEMIKI Z OTONOM ŽUPANČIČEM

V dveh zadnjih mesecih minulega leta se je močno vznemirila tanka plast našega naroda, namreč ona, ki se včasih pojavlja pred narodovo kolektivno zavestjo kot kulturni delavci. Povod za silne tresljaje na seismografu naše kulture je dal esej Otona Župančiča „Adamič in slovenstvo“, ki ga je objavil LZ v devetem zvezku lanskega letnika. Če se danes mirno vprašamo, kaj je v eseju tako vulkanskega, da je sprožil toliko potresnih sil v omenjeni tanki plasti slovenskega naroda in odtod zanesel nemir celo v sloje, ki so le malo zainteresirani na literarnih pojavih, ne najdemo zadovoljivega odgovora. Ali je to, kar je povedal prvak naših pesnikov v svojem formalno odličnem, a miselno ležernem, lahkotnem sestavku, vredno tolikega hrupa? Kako naj si razlagamo vso ono nervozno gostobesednost, pa naj gre za navidezno filozofsko zajeti

članek dr. Rajka Ložarja v „Domu in svetu“ ali za polemično enodnevnost člankov v dnevniku? Čemu ono slepilno prasketanje in ves žvepleni ali celo salmiakov duh, ki je vprav kemično, odnosno vsaj v figurativnem smislu segel v naše kulturno ozračje?

Z današnjega, časovno le malo odmaknjenega zornega kota se razločno vidi vzročna vez med esejem Otona Župančiča in hrupnim časniškim bombardementom na Narodno gledališče zaradi uprizoritve Zuckmayerjevega „Veselega vinograda“. Hrup budnih stražarjev slovenstva in hrup budnih stražarjev morale sta za hip ustvarila videz, da slovenstvo in morala nista bila še nikdar tako ogrožena kakor v teh dveh primerih, ki ju formalno veže oseba upravnika Narodnega gledališča in avtorja eseja „Adamič in slovenstvo“. Časovna zaporednost eseja in Zuckmayerjeve premiere je vzlic temu, da so naključja povsod neodgovorna, pripomogla tej zapleteni spletki do trenutnega učinka. In v zatohlem ozračju, ki si je olajšalo napetost s teatralno demonstracijo v Narodnem gledališču, se je zgodilo ono, kar bo ostalo kot žalostna zapuščina po tej nekoliko smešni malomeščanski zadevščini.

Ko bo namreč že zdavnaj pozabljeno vse, kar je provincialna domišljija napihnila v afero in kulturni škandal, bo človek, ki z ljubeznijo proučuje slovensko duhovno življenje, občutil rdečico sramu ob kanibalskem apetitu nekaterih kulturnih delavcev, ki so rekli o največjem pesniku svoje sredine, da bi bilo bolje, če ga ne bi bilo. Sram ga bo za one, ki so hoteli v imenu slovenske kulture obenem z avtorjem eseja „Adamič in slovenstvo“ literarno ubiti in poteptati tudi kristalnočistega pesnika slovenstva in edinega med nami, ki je enakovreden največjim poetom sodobne Evrope.

Njihov trud pa je bil ničev. Vrednote Župančičevega umetniškega dela so ostale po decembru leta 1932. natanko iste, kakor so bile pred septembrom istega leta. Kar je ustvaril duh v svojem najčistejšem razmahu, ima lastnost dragocenih kovin: ni ga blata, ki bi moglo razgrizti le najtanjšo površinsko plast. Ta čudovita odpornost je dana vsemu, kar je žlahtnega, in samo večje vrednote lahko obvladajo vztrajnostno silo takih stvaritev.

Zdi se pa, da je z avtorjem eseja „Adamič in slovenstvo“ nekoliko drugače. Ni namreč nemogoče, da je velik umetnik omejen mislec, kakor je lahko velik mislec v problemih, ki so mu oddaljeni, samo povprečen razumnik. Pozornost, ki jo je vzbudil esej Otona Župančiča, je umljiva zaradi tega, ker pesnik „Dume“ že dolgo ni izpregovoril o vprašanjih, ki se jih dotika v eseju „Adamič in slovenstvo“, in kar je dosihmal povedal o narodnosti, je imelo emocionalen oklep poetične besede. Toda, če sodimo po velikem hrupu, ki mu je dal Župančičev esej vsaj vnanji povod, bi bila morala njegova izvajanja imeti značaj neke izredno daljnosežne kulturno-politične izpovedi. Ž njo naj bi bila v živo zadeta naša narodna eksistenca ali vsaj oslABLJENA naša odpornost; tako sodbo budnih stražarjev, ki so vztrepotali ob blesku Župančičeve besede, so v nekem delu slovenske javnosti razkričali kot Župančičevo trajno in neovrgljivo obsodbo. Še ob koncu leta, v nekem pregledu naših knjig, je dobil pisec eseja „Adamič in slovenstvo“ silvestrsko klofuto kot — kaj bi dejal — izdajalec slovenstva. (Kajpak anonimno, kakor v tolikih primerih pri nas, kjer se najklavrnejše strahopetstvo skriva za odgovornost brezobsebnega, samo juridično odgovornega lista.)

Kaj je prav za prav hotel Župančič povedati? Komentatorji njegovega eseja so se doslej ujemali v tem, da je Oton Župančič s svojim razglabljanjem narodnostnega primera ameriškega pisatelja Louisa Adamiča priznal možnost, da bi slovenstvo (notranje slovenstvo) živelo tudi tedaj, če bi Slovenci izgubili tako ali drugače svoj jezik. Nekateri so šli tako daleč, da so videli v Župančičevem pisanju moralno opravičilo za narodnostno renegatstvo, drugim se je zdelo, da pesnik „Samogovorov“ daje potuho onim, ki bi hoteli doživeti stopitev slovenskega jezika s srbskohrvaškim v edinstven jugoslovanski jezik, kakor si ga je nekako ob istem času zamislil „tihi likvidator“ slovenščine dr. Petar Bulat.

In zopet: *Kaj je hotel Župančič prav za prav povedati?* Če je hotel dati moralno legitimacijo renegatom, tedaj bi bil narodnostno manj vreden. Če je zagovarjal likvidacijo slovenskega jezika v času njegove največje popolnosti in stvarjalne gibčnosti, bi bil kulturno manj vreden. Kako je mogoče, da bi lahko imel neki narod najvišji vrh v svoji duhovni kulturi, ki bi bil obenem njegovo brezno? Kako naj si razložimo, da bi poet, ki je tolikanj izbrusil slovensko besedo, nekega dne obupal nad njo, ne da bi bil imel za to kakršenkoli stvarni povod?

Dr. Rajko Ložar je skušal v „Domu in svetu“ razvozlati problem tako, da si je izkonstruiral *svojega* Župančiča in po *svoje* pojmovano socialno okolje, ki se zaradi težkega liberalističnega marazma vedno bolj pogreza v akulturno topost. Toda njegov homunculus-Župančič ima premočan vonj po retorti, ki se v nji na silo mešajo ideje, da bi nas bil mogel ta ideološki stvor, ta Župančič ad usum „Doma in sveta“, preveriti o piščevi rešitvi Župančičeve najusodnejše „uganke“. Tudi pisci člankov v brošuri „Kriza Ljubljanskega Zvona“ niso pojasnili najbistvenejšega vprašanja, zakaj in čemu je Oton Župančič tak, kakršnega vidijo skozi prizmo eseja „Adamič in slovenstvo“? Kajti v narodu, čigar največji živeči pesnik bi bil kriv očitanih grehov, ne bi bil poglavitni problem pesnik, marveč narod sam, ki je v takega zanikovalca svojega bistva položil toliko svojih dragocenih in najintimnejših vrednot.

Dokler nimamo neposrednega odgovora Otona Župančiča, smemo interpretirati njegova izvajanja tako, kakor nam vevata pamet in vest. Meni se močno zdi, da Oton Župančič *ni hotel* povedati tega, kar mu očitajo s tolikim truščem veliki pismarji v hramu naše kulture. Če ni hotel povedati tega, tedaj se mu je zgodila naravnost brutalna človeška krivica, sicer ena izmed mnogih, ki o njih pričajo življenjepisi večine pomembnih slovenskih mož, krivica, ki korenini v čudni zapletenosti slovenskega narodnega karakterja.

Že dokaj površna analiza Župančičevega eseja „Adamič in slovenstvo“ nas lahko preveri, da mu ni šlo za neki miselno, intelektualno fundiran odnos nasproti problemom, ki se jih dotika z ljubko površnostjo salonskega kramljavca, uživajočega bolj v blesku besede in ritmični kadenci stavkov, kakor v kavzalni in logični izgrajenosti obravnavanega predmeta. Župančičevo gledanje slovenskega vprašanja, njegova lahkotna iznajdljivost z „budnimi stražarji“, „notranjim slovenstvom“ itd., njegov odpor zoper megalomanstvo naših vodilnih pismarjev in zoper cmeravost v mladi slovenski književnosti, vse to so vprav otipljivi znaki docela čuvstvenih odnosov do teh pojavov. Ves esej po pôli causerija, po pôli lirična pesem v nevezani besedi, močno aktualizirana, ponekod ironično pobarvana, drugod epigramsko zaostrena.

V današnjem izrazito političnem času, ko je književnost samo ena izmed mnogih komponent narodovega življenja in ko so politična vprašanja nepri- merno akutnejša in ostrejša kakor so bila kdaj prej, bi bil moral pisec eseja „Adamič in slovenstvo“ posvetiti večjo pozornost intelektualni fundaciji svojih izvajanj. Njegov preočitni spor z logiko, nejasnost celote vzlic bleščeci površini detajlov, to in še marsikaj izdaja pesnikovo Ahilovo peto. Zaradi tega se mi zdi docela odveč, če se prekljamo o *besednem* pomenu Župančičevega eseja. Ta besedni pomen dopušča namreč, kakor Sveto pismo in toliki drugi teksti, dokaj različne interpretacije. Vprašanje je, ali so Župančičeva izvajanja tudi *po duhu* taka, kakor se vidijo po bleščavi nakopičenosti svojih besed in fraz? Zame odločno niso.

Župančičevo čustveno doživljanje slovenstva, katero „živi po svoje in uhaja na vse strani iz umetno postavljenih pregraj“ (daljna variacija na „Dumo“), poteka iz posebne karakterne razpoloženosti perifernega Slovenca. Njega je razumeti tipološko, ne pa ideološko. Ali smo Slovenci karakterološko enotni? Ali je doživljanje slovenstva, t. j. naše samobitnosti, vsega, kar nas loči od sosednih narodov, podvrženo istim, za vse determiniranim normam? Intelektualno je lahko, čustveno pa ne. Obstoji različen ritem, različna regionalna skala našega dojetanja, imamo različne geofizično, etnografsko in kulturno-zgodovinsko dane inklinacije, ki so lahko v nekih situacijah pomembne tudi za naše pojmovanje, torej takisto za naše razumsko opredeljene odnose do naroda. Slovenska karakterologija je neraziskana, zato tudi nimamo slovenske narodnostne filozofije, ki bi nam pokazala, kaj smo in v čem je prav za prav naša samobitnost.

Če gledam vprašanje Župančičevega slovenstva s tega vidika, opažam v njem sorodno karakterno razpoloženost, ki je nemara skupna vsem Slovencem z one periferije slovenskega kroga, kjer se čuti naravna karakterna inklinacija v sosedni hrvaški krog. Nekdanja razširjenost ilirizma na Slovenskem Štajerskem se mi ne zdi samo posledica ugodnejših vnanjih okoliščin (geografskih in prometno-kulturnih zvez itd.), marveč tudi znak večje karakterne sprejemljivosti, znak drugačnega etničnega in krajinskega doživljanja, znak neke pomanjkljive sprejemljivosti za oni karakter narodnostnega slovenstva, kakor ga je tedaj zastopala Ljubljana s Prešernovim krogom. Če čitamo pisma Raiča, Razlaga in drugih perifernih Slovencev iz poznejšega časa, čutimo v njih neko bolj ali manj prikrito averzijo nasproti ljubljanskemu kulturnemu centralizmu in posebej še nasproti mentaliteti, ki se izživlja v tem okolju. Tudi v mnogo poznejših strankarsko-političnih bojih med Ljubljano in Gorico je prihajala do rahlega izraza karakterna neskladnost in na dnu duš čemeča averzija med različnimi slovenskimi regionalnimi tipi. Razumske spoznave so vsekdar uspešno korigirale ta občutja in jih preganjala kakor demonične, destruktivne gone v podzavest. Toda karakterološke razlike v slovenstvu so dejstvo in od njih zavisi barva in zlasti še intenzivnost našega doživljanja intelektualno spoznane, v jeziku in v vsej narodni tradiciji dane skupnosti.

Župančič razglablja ozko pojmovanje slovenstva in ga loči od nekega širokega slovenstva, ki ga je vrtinčilo skozi vekove toliko tujih vplivov, ga izpodjedalo in vendar ne izpodjedlo. Njegovo razločevanje ožine in širine je vprav tipično periferijsko doživljanje slovenstva, kakor ga poznamo iz najintimnejših

izkustev vsi, ki smo bolj intelektualno kakor pa čuvstveno našli sredino slovenskega kroga. Meja proti hrvatstvu in odtod na široki slovanski Balkan ni čuvstveno omejena z nikako primarno narodnostno odbojnostjo, kakor je na meji slovenstva in nemštva; govorica ne zadeva ob prehodu ob nikako trdo, tujo oviro, marveč se mirno preliva v sorodno govorico mejašev.

Tudi Oton Župančič je to izkusil, tudi v njegovi duši še podzavestno živi tipološko dosegljiv karakter Bele krajine, vendar ne pomeni to niti zanj niti za koga drugega negacijo slovenske narodne in kulturne skupnosti. Oton Župančič je Slovenec, ker drugega biti ne more. Slovenska kultura, sloneča na slovenskem jeziku, je in ostane za vse nas obstoječa in obvezna, v nas samih delujoča, življenjsko pomembna sila, ki je ne more nobena druga nadomestiti, dokler ne usahne vir njene samobitnosti in izvirnosti. Zaradi tega se mi zdi najvažnejša skrb za vse, s čimer se ta samobitnost manifestira in nenehno obnavlja, manj pa za politične momente, ki so razvoju in procvitu kulture le pomožno sredstvo, ne neizogibni pogoj.

V Župančičevem čuvstvenem, iz posebnega regionalnega karakterja potekajočem izrazu slovenstva in njegovem protestu zoper neke pojave našega kulturnega življenja torej ne vidim negacije slovenstva, ki je danes že pregloboko v nas vseh. Slutim le podzavestni regionalistični upor zoper omejevanje in utesnjevanje slovenstva. Periferijski Slovenec zares doživlja problem svojega naroda tam, kjer ne gre za tujerodno odbojnost, mnogo širše kakor „centralni“ ljubljanski Slovenec, toda njegova širina ni zanikovanje, ni raznarodovalna sprejemljivost in ne renegatstvo, temveč soobčutje nekega drugega kroga, ki mu emocionalno ni neprikupen in s katerim se razumsko hoče primerno zblížati.

Zgodovinar našega kulturnega razvoja v 19. in 20. stoletju ne bo mogel prezreti velikega vpliva, ki ga ima na karakter naše kulture in posebej še književnosti dejstvo, da smo Slovenci sociološko močno prežeti z malomeščanstvom. Naše kulturno ustvarjanje se je po svetovni vojni osredotočilo okrog Ljubljane, ki je relativno majhno mesto in čije prebivalstvo kaže vprav izrazito malomeščansko mentaliteto. Zaradi te prostorninske majhnosti slovenskega kulturnega središča trpi tudi naša književnost. Delo umetnostnih stvarjalcev nikakor ne zavisi samo od nekih tehničnih pogojev kakor delo znanstvenikov. Nanj vplivajo tudi mnoge druge, včasih docela latentne, le podzavestno pronikajoče sile, ki jih je H. Taine zgostil v pojem milieua. Krajevno omejeno sožitje onih, ki vsemu narodu ustvarjajo njegove duhovne vrednote, priliva čistemu duhovnemu stremljenju mnoge manj vredne življe, ki bi jih lahko strnili pod Nietzschejevo krilatico „menschlich, allzumenschlich“. Taki, v čuvstvenost segajoči momenti pa so pomembni pri oblikovanju osebnosti in za značaj celotnega kulturnega ozračja. Slovenska kultura bi se nemara laže razvijala v regionalnih edinicah, ki bi jih vezala samo narodna in jezikovna skupnost.

Esej Otona Župančiča „Adamič in slovenstvo“ potemtakem ni potekel — o tem sem globoko preverjen — iz zanikovanja naše kulturne samobitnosti v sedanjosti in bodočnosti, marveč je bil napisan v tistem, pesniku samemu ne docela jasnem čuvstvenem uporu zoper tesnobni malomeščanski oklep Ljubljane in zoper enostransko, takisto tesnobno pojmovanje slovenstva, kakor se je tu razvilo v zadnjih letih. Le-to se je delno baš s kampanjo zoper Otona Župančiča razgalilo kot psihoanalitsko maščevanje pregnanih političnih gonov.

B. Borko.